

Η ΠΡΩΤΗ ΜΝΕΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΒΑΡΔΑΡΙΩΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ
ΥΠΟ ΤΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὴν πολλαπλὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τῶν ἐκκλησιαστικῶν τακτικῶν, ἤτοι τῶν ἐπισήμων (κυρίως) ἀναγραφῶν τῶν Μητροπόλεων, αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκοπῶν καὶ ἐπισκοπῶν (Notitiae Episcopatum) τοῦ τε Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ἄλλων Πατριαρχείων ἢ Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ὑπέδειξαν ἤδη ἐπὶ μακροῦ οἱ Gelzer, De Boor, Gerland, Laurent, Hognimann κ. ἄ. παρ' ἡμῶν δὲ ὁ Βένης καὶ ὁ σημειῶν τὰς γραμμὰς ταύτας (ἴδε τὸ ἡμέτερον ἔργον. Αἱ Μητροπόλεις καὶ ἀρχ./παί τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν, Ἐν Ἀθήναις 1934 τεύχος Α' ἐν Ν. Bees: Texte und Forsch Beiheft № 13 Byz. Neugr. Jahrbücher). Δι' αὐτῶν ὄχι μόνον ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διαφωτίζεται ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτική. Αὕτη ἔχει ἐν τοῖς κειμένοις τούτοις πολύτιμον βοηθόν, διότι τοῦτο μὲν ἡ πολιτικὴ διοίκησις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ—Βυζαντινοῦ Κράτους ἐπηρεάζει καὶ ἐπηρεάζεται (σπανιώτερον βεβαίως) ἀπὸ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, τοῦτο δὲ πολλάκις εἰς τὰς Notitiae Episcopatum εὐρίσκει τὸν μόνον βοηθὸν διὰ τὴν ἀναπλήρωσιν χασμάτων τῆς παραδόσεως. Οὕτω π. χ. οἱ σκοτεινοὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας (Ζ—Θ) αἰῶνες διαφωτίζονται διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν κειμένων τούτων, ἰδίᾳ διὰ τὰς δυτικὰς τοῦ Βυζαντίου περιοχάς, ἐνῶ ἡ ἀνάγκη συγκριτικῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν τῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου πληροῦται διὰ τῆς συγκριτικῆς παραθέσεως τῶν κειμένων τούτων, ἅτινα οὕτω ἀποβαίνουν πολύτιμα διὰ τὴν διαφώτισιν τῆς Ἱστορίας περιοχῶν διὰ τὰς ὁποίας οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς δὲν εἶχον πάντοτε διαφέρον, ὥστε νὰ παρέχουν εἰδήσεις (πρὸβλ. Στ. Κυριακίδου, Βυζαντινὰς Μελέτας I—VII, 1939—1950, καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ: Μελέται περὶ τῆς Διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς Ἐπαρχιακῆς Διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει, ἐν τοῖς τόμοις ΙΖ, ΙΗ τῆς «Ἐπετηρίδος Βυζαντινῶν Σπουδῶν»)

Ἔργαζόμενος νῦν εἰς τὴν ριζικὴν ἀναθεώρησιν συγγραφῆς περὶ τῆς Ἱστορίας τῶν Βορείων συνόρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν μὲ ὤθησαν καὶ ἄλλα βεβαίως αἰτία, ἀλλὰ ἐν ἀπωτάτῃ ἀναλύσει ἢ ἀπὸ 20ετίας περὶ τὰ κείμενα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κυρίως, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτικῆς, Γεωγραφίας ἐνασχόλησις, ἠδυνήθην νὰ ἐκτιμήσω ἔτι περισσότερον τὴν ἀξίαν τῶν ἐν λόγῳ κειμένων, διὰ τὰ λίαν πολύπλοκα ἐθνολογικὰ προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ ἐν γένει τῆς Ἱστορίας τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ συγκριτικὴ ἐξέτασις πασῶν τῶν πηγῶν ἐπιβάλλει τὴν συνεξέτασιν τῶν *Notitiae Episcopatum*, διότι τότε μόνον ἢ ἔρρυνα θὰ εἶναι πλήρης. Ἐκ τῆς πληρεστερας ταύτης ἐρεύνης νέαι τινὲς ἀπόψεις κερδίζονται καὶ ἀξιόλογα συμπεράσματα διὰ τὴν ἔκτασιν καὶ σπουδαιότητα τῶν Σλαβικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐποικήσεων εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν.

Φρονῶ δ' ὅτι διέπραξε σφάλμα ὁ Stadtmüller μὴ λαβὼν ταῦτα ὑπ' ὄψιν εἰς τε τὸ πρόσφατον ἔργον του : *Geschichte Südosteuropas*, München 1950, ὅπως καὶ εἰς τὸ παλαιότερον (*Der Peloponnes*). Τὴν αὐτὴν παραλείψιν ἔκαμε καὶ εἰς τὸ γνωστὸν σπουδαῖον ἔργον του ὁ Max Vasmer : *Die Slaven in Griechenland* (ἴδε παρατηρήσεις ἐπ' αὐτοῦ Δ. Ζακυθνοῦ : οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἐν Ἀθήναις 1945, Δ. Γεωργακά ἐν *Byz. Zeitschrift* 1941 σελ. 351 ἔξ.). Εἰς τὴν ἀτελῆ ἱστορικὴν εἰσαγωγὴν, ὅπως δὲν μνημονεύει τὰς σπουδαίας εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλαδικῶν τοῦ 727, κατὰ τοῦ Λέοντος τοῦ Γ' (717—41), κατὰ τὴν ὑποτιθεμένην ἀκμὴν τῆς Σλαβικῆς ἐπιδρομῆς καὶ ἐγκαταστάσεως ἐν Ἑλλάδι, οὕτω δὲν μνημονεύει καὶ τὰ κείμενα τῆς Ἐκκλ. Γεωγραφίας ὡς καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν Οἰκ. Συνόδων 680, 691, 787, ἢ συγκριτικὴ ἔρρυνα τῶν ὁποίων θὰ καθίστα τοῦτον διστακτικὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς γνώμης περὶ ἐγκαθιδρύσεως τῶν Σλάβων εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν στ'. αἰῶνα. Ἀλλὰ περὶ τούτων θὰ κάμωμεν εὐρύτερον λόγον εἰς τὸ ἔργον περὶ τῆς Ἱστορίας τῶν βορείων συνόρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν τοιούτων ζητημάτων ἀποβλέπει καὶ ἡ παρούσα σειρά μικρῶν μελετημάτων. Εἰς τὴν σειράν θὰ εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ περιληφθοῦν καὶ ἄλλαι μελέται καθιστάμεναι ἀπαραίτητοι κατὰ τὴν ἔρρυνα τῶν βυζαντινῶν καθόλου κειμένων.

Ἐν Ἀθήναις 25 Μαρτίου 1952.

ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὁ διακεκριμένος λαογράφος καὶ ἱστορικός βυζαντινολόγος καθηγητὴς κ. Στίλιπov Κυριακίδης εἰς τὰς βαρυσημάντους «Βυζαντινὰς μελέτας» του⁽¹⁾, τὰς δημοσιευθεῖσας ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (τόμ. Γ' τοῦ 1939) ἠσχολήθη καὶ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἐμφανίσεως καὶ τῆς γεωγραφικῆς τοποθετήσεως τῆς γνωστῆς, ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης, ἐπισκοπῆς «Βαρδαριωτῶν, ἤτοι Τούρκων» (αὐτόθι σ. 514-20).

Διορθῶν ὁ κ. συνάδελφος τὰς γνώμας παλαιότερων λέγει (σελ. 516), ὅτι μετὰ τὰς ἐρεῦνας καὶ τὰς ἐκδόσεις διαφόρων διατυπώσεων ὑπὸ τοῦ Η. Gelzer προέκυψεν, ὅτι ἡ τε πραγματικὴ διατύπωσις «τῆς τάξεως πρωτοκαθεδρίας τῶν θρόνων τῆς Ἀνατολῆς» τοῦ Λέοντος ΣΤ'⁽²⁾, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ Κων/νου τοῦ Πορφυρογεννήτου συνταχθεῖσα τοιαύτη, ἡ καλουμένη τὰ «νέα τακτικά» (nova tactica)⁽³⁾, ἡ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Η. Gelzer, μετὰ τῆς πολιτικῆς Γεωγραφίας Γεωργίου τοῦ Κυπρίου καὶ τῶν Notitiae Episcopatum τοῦ Βασιλείου τοῦ ἕξ Ἰαλιμβάνων (Notitia 1 παρὰ Parthey) τοῦ θ' αἰῶνος, δὲν περιέχουσι τὴν ἐπισκοπὴν «τῶν Βαρδαριωτῶν ἤτοι Τούρκων», καὶ ὅτι τοῦναντίον ἡ εἰρημένη ἐπισκοπὴ περιλαμβάνεται τὸ πρῶτον εἰς τὴν συνήθως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λέοντος φερομένην διατύπωσιν, «ἣτις ὅμως ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ Κομνηνοῦ» (Gelzer αὐτόθι σ. 584). Μετὰ ταῦτα ἐπάγεται· «ἄρα ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη δὲν ὑφίστατο κατὰ τὸν ἔννατον αἰῶνα οὐδὲ κατὰ τὸν ι', ἰδρῦθη δὲ ἂν ὄχι ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Α', πάντως περὶ τὰ τέλη τοῦ ι' αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ια' αἰῶνος. Τὸ δεύτερον τοῦτο μοὶ φαίνεται πιθανώτερον, νομίζω δὲ ὅτι ἡ ἰδρυσις τῆς ἐπισκοπῆς δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀφείλεται εἰς τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον ἢ τοὺς ἐγγύς διαδόχους του». Ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐξακολουθεῖ ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ ζητήματος δι' ὃ καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη πιθανῶς νὰ ἰδρῦθη μετὰ τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον, ὅτε ἐγένετο ἀναθεώρησις τῶν κατὰ τὴν ἀρχ/πὴν Ἀχρίδος, ἴσως ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Δ' τοῦ Παφλαγόνος, μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Βουλγάρων⁽⁴⁾ (1041) ἢ καὶ ἔτι βραδύτερον ἐπὶ Ἀλεξίου Α', ὁπότε ἴσως ἰδρῦθη

(1) Τὰς μελέτας ταύτας δὲν δύναται τις ἀνιδύμως νὰ παρίδῃ. Εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο περιέπεσεν ὁ Stadtmüller εἰς τὴν Geschichte der Südosteuropas, München 1950.

(2) Gelzer: ungedruckte κλπ.

(3) Τοῦ αὐτοῦ: Georgii Cyprii descriptio orbis Romani, Lipsiae σελ. 57

(4) Παραπέμπει εἰς Η. Gelzer. Byz. Zeitschrift II, 58 καὶ Κεδρητὸν II, 533.16.

καὶ ἴδιον θέμα τοῦ Βαρδαρίου (1) (τοῦ ἰδίου Βυζ. Μελ. σελ. 517). Μετὰ ταῦτα συμπεραίνει, «ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῶν Χριστιανῶν Βαρδαριωτῶν Τούρκων εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν εἶναι ἓνα περίπου αἰῶνα νεωτέρα τῶν χρόνων, οὓς ὑπέθεσεν ὁ Tafel (de via Egnatia pars orientalis σ. 77)». Ὁ εἰρημέ- νος ὑποθέσας, ὅτι ἡ λεγομένη «διατύπωσις» τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (παρὰ Parthey Not. 2 σ. 95) εἶναι ὄντως αὐτοῦ, ἐνῶ εἶναι τοῦ Ἀλεξίου Α΄. Κομνηνοῦ (1081 - 1118), συνταχθεῖσα πιθανώτατα ὀλίγον μετὰ τὸ 1084 (H. Gelzer : ungedruckte κλπ. σ. 584), ἐτοποθέτησεν τὴν μὲν ἐπισκοπὴν Βαρδα- ριωτῶν Τούρκων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ι' αἰῶνος καὶ συσχετίσας ἐν τέλει τοὺς Βαρδαριώτας Τούρκους πρὸς τοὺς Πέρσας τοῦ Θεοφίλου (829—42) μετέθεσεν ἀκόμη ἐνωρίτερον τὴν δημιουργίαν τῆς ἐπισκοπῆς εἰς τὸν Θ'. αἰῶνα.

Α΄) Η ΠΡΩΤΗ ΜΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΒΑΡΔΑΡΙΩΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Ἐπειδὴ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Βαρδαριωτῶν τούρκων καὶ ἡ ἐκχριστιάνισις αὐτῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὴν ἴδρυσιν τῆς εἰρημένης ἐπισκοπῆς, συνδέεται πρὸς τὴν σχετικῶς σκοτεινὴν ἱστορίαν τῆς Β. Δ. Μακεδονίας καὶ τὴν παρουσίαν τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ δυτικῶς τῆς Σόφιας περιοχῇ, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ ι' αἰῶνος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸς τὸ πρόβλημα τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους συνόρων τοῦ Ἑλληνικοῦ θέματος τῆς Θεσσαλονίκης, μέχρι οὗ ἰδρῦθῆ ἴδιον θέμα φέρων τὸ πρῶτον τὸν τίτλον τῆς ἐπισκοπῆς (Βαρδαρίου), διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τύχη ἰδιαιτέρας ὄλως προσεκτικῆς ἐρευνῆς.

Ἡ μὴ ὀρθὴ χρονολογικὴ τοποθέτησις τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς ἐπισκοπῆς «Βαρδαριωτῶν ἤτοι Τούρκων» προῆλθεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλοὶ δὲν γνωρίζουσι τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν Notitiae Episcopatum τῶν δημοσιευθειῶν ὑπὸ τοῦ Parthey καὶ χρονολογηθειῶν κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ Gelzer (ungedruckte κλπ. ἐνθ. ἄνωτ), ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρευνῶν τοῦ ὁποίου κυρίως κ. ἄ. ἐργασιῶν, κατὰ δεύτερον λόγον, συνέταξα τὸ ἄρθρον «τακτικά» ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ (τόμ. ΚΒ'. σ. 756—7), ὅπερ εἶναι ἀτυχῶς τὸ μοναδικὸν ἐν ταῖς ἐγκυκλοπαιδείαις ἡμετέραις ἢ ξέναις(2).

(1) Ἐνταῦθα ὑποσημειοῖ (σ. 517), ὅτι «εἶναι ἀξίον σημειώσεως, ὅτι χρονολογικῶς συμπύπτει ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξίου ἐμφάνισις ἐν τῇ «διατύπωσει» τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Βαρδαριωτῶν καὶ τῶν Τούρκων τῆς Ἀχριδῶ», ἢν τοποθετεῖ, ὀρθῶς, ἐν Θράκη.

(2) Ἡ ὑπαρξίς ἐνός ὁδηγοῦ τῶν πολυτίμων, διὰ τε τὴν Ἱστορίαν καὶ Γεωγραφίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἀνατολῆς, κειμένων ἦτο ἀναγκαία, διότι δὲν ἦτο εὐκόλον εἰς πάντας τοὺς ἐρευνητάς νὰ γνωρίζουν τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν κειμένων τῶν ἐκκλ. τακτικῶν, ὅπως προέκυψεν αὕτη μετὰ τὸ 1886, ἦτοι μετὰ τὰς ἐρευνὰς τῶν Gelzer, Gerland, De Boor κ.ἄ. Τὰ κείμενα, ἅτινα ἐδημοσίευσεν τῷ 1866 ἐν Βερολίνῳ ὁ Parthey εἶναι ἀχρηστα εἰς τὸν μὴ γνωρίζοντα τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν, οὖσαν-ριζικῶς-διάφορον ἀπὸ τὴν σειρὰν δημοσιεύσεως τοῦ Parthey. Τὸν ὁδηγὸν συνέταξα τῷ 1932 ἐν Βερολίνῳ, ὅτε ἐργαζόμενος εἰς τὸ τμήμα τῆς Ἀκαδημίας

Χάριν τῶν Ἑλλήνων ἐρευνητῶν καὶ λογίων παραθέτω εὐθύς κατωτέρω τὸν πίνακα τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Θεσσαλονικῆς, ὅπως προκύπτουν αὐταὶ ἀπὸ τὰ τακτικά τοῦ ι' καὶ ια' αἰῶνος, προσθέτων βεβαίως παρατηρήσεις τινὰς συμπληρούσας, ἔν τινι μέτρῳ, τὰς σχετικὰς παλαιότερας ἐρεῦνας.

Π Ι Ν Α Κ Ε Α'
Α Ι Ε Π Ι Σ Κ Ο Π Α Ι
Τ Ο Υ " Θ Ε Σ Σ Α Λ Ο Ν Ι Κ Η Σ Τ Η Σ Θ Ε Σ Σ Α Λ Ι Α Σ , ,
Κ Α Τ Α Τ Ο Ν Ι ' Κ Α Ι Ι Α ' Α Ι Ω Ν Α

Τακτικὸν Λέοντος «Νέα Τακτικά» Κ. Πορφυρ. Τακτικὸν Τσιμισκῆ	«Τακτικὸν Βασιλείου Βουλγαροκτινίου» περὶ 980	Μετὰ τὸ 1014-18 διὰ τῶν αγγιλλίων περὶ τῆς Ἀρχ/κῆς Ἀχριδῶν ἀφηρέθησαν	Ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081 - 1118)
α ὁ τοῦ Κίτρου(ς) β ὁ Βερροίας γ ὁ Δουργουβιτίου δ ὁ τῶν Σερβίων ε ὁ Κασανδρείας (Gelzer. Descriptio σ. 87-8 καὶ κώδιξ Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν 1372 φ. 485)	α ὁ Κίτρου [β ὁ Βερροίας]* γ ὁ Δρουγουβιτίων δ ὁ Σερβίων ε ὁ Κασανδρείας στ ὁ Καμπανίας ἥτοι Καστρίου ζ ὁ Πέτρας η ὁ Ἐρκουλιῶν, ἥτοι Ἀρδαμερέως θ ὁ Ἰερισσοῦ ἥτοι Ἀγ. Ὄρους ι ὁ Λίτης καὶ Ρεντίνης ια ὁ Βαρδαριωτῶν ἥτοι Τούρκων (παρὰ Parthey Not. 3 σ. 108-110)	ἡ Βερροίας (γ' σιγ.) ἡ Σερβίων (α' σιγ.) ἡ Πέτρας (β' σιγ.) (ἴδε α) Byz. Zeitsch. II, β) Der Patriar. chat von Achrida 1902 σ. 4).	α ὁ Κίτρου β ὁ Βερροίας γ ὁ Δρουγουβιτείων δ ὁ Σερβίων ε ὁ Κασανδρείας στ ὁ Καμπανείων ἥτοι Καστρίου ζ ὁ Πέτρας η ὁ Ἐρκοῦλεον ἥτοι Ἀρδαμερέως θ ὁ Ἰερισσοῦ ἥτοι Ἀγ. Ὄρους ι ὁ Λίτης ια ὁ Βαρδαριωτῶν ἥτοι Τυρίων*
	* Φέρεται καὶ ὡς μητροπολίτης, μετὰ δὲ τῆς 30ῆς καὶ 31ης, ἀλλ' ἄνευ ἀριθμοῦ		(Παρὰ Parthey Not. 2 σελ. 100-1). * Προφανῆς σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ χρόνου ἐμφανίσεως τῶν νέων ἐν γένει ἐπισκοπῶν Θεσσαλονικῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ θ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ι' αἰῶνος¹ ἡ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τῆς πρώτης

τῶν Ἐπιστημῶν, ἔνθα ἤρχιζεν ἡ ἐργασία τῆς συντάξεως τῆς Χριστιανικῆς προσωπογραφίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν, τῶν 8 πρώτων αἰῶνων. Τὸ ἔργον τοῦτο θ' ἀντικαθίστα τὸ Christian Biography. Εὐχομαί νὰ σώξεται τὸ ὄλικόν ποῦ περιλαμβάνεται εἰς τὰ δευτέρια, ἅτινα ἔστειλαν οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κεμένων τῶν ἀρχαίων ἐκκλ. συγγραφέων.

1. Ὁ Θεσσαλονικῆς κατὰ τὸ πρῶτον τακτικόν, τὸ περιλαμβάνον καὶ τὸ ἐκκλ. Ἰλλυρικόν, ὅπερ διέσωσεν ἡμῖν ὁ παρισινὸς κώδιξ 1555a (ἴδε πίνακα εἰς ἐκτυπούμε-

ἐν τοῖς Not. Episcopatum μνείας τῆς ἐπισκοπῆς «Βαρδαριωτῶν Τούρκων» προῆλθεν ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ εἰρημένη ἐπισκοπή, ἡ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης τελοῦσα, εὐρίσκεται ἀναγεγραμμένη εἰς τὸ ἐκκλ. τακτικὸν τῶν χρόνων Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου (Nititiae No 3 παρὰ Parthey σελ. 110) (1). Ἡ ὁρθὴ κατ' ἀρχὴν χρονολόγησις ὀφείλεται εἰς τὸν H. Gelzer (ἐνθ' ἄνωτ. 575), ὅστις συγκρίνας τὰς τάξεις προκαθηδρίας τῶν χρόνων τοῦ Τσιμισκῆ (972) καὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνητοῦ, (1081—1118) ἐτοποθέτησε χρονικῶς τὸ τακτικὸν εἰς τὸ 980 μ.Χ. περίπου, ἥτοι καθ' ὃν χρόνον ὁ Βασίλειος μόλις εἶχε παύσει νὰ εἶναι ἀπασχολημένος μὲ τὸς ἐμφυλίους ἀγῶνας πρὸς τὸν Βάρδαν Σκληρὸν (Κ. Ἀμάντου: Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τόμ. Β' Ἀθῆναι 1947 σ. 167).

Τὸ πρόβλημα εἶναι κατὰ πόσον τὸ εἰρημένον τακτικὸν δύναται νὰ χρονολογηθῆ ἀκριβέστερον καὶ κατὰ πόσον ἀντιπροσωπεύει κατ' ἀρχὴν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν καὶ δικαιοδοσίαν τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου, κατὰ τοὺς μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ τῆς Βουλγαρίας χρόνους (972), ὅτε ἡ κυρίως Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία ὑπῆχθη ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν ἐποπτεῖαν τῶν Πατριαρχείων, δημιουργηθείσης εἰδικῆς τάξεως «ἐν τῇ τάξει προκαθηδρίας»

νον ἔργον μου περὶ τῶν βορειῶν συνόρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνθα καὶ αἱ γνωσταὶ ἀντιστοιχίαι πρὸς τὰς σημερινὰς πόλεις ἢ χωρία), εἶχε τὰς ἐπισκοπὰς. α) Διοκλητιανοπούλεως β) Νίκης, γ) Ἡρακλείας, δ) Κέλλης, ε) Ἐδέσης. στ) Κάστρων ζ) Πέλλης ἢ Εὐδοξιοπούλεως θ) Ἀπολλωνίας ι) Ἀπαλοῦ, ια) Παρθικοπούλεως ιβ) Καλλίκου (διπλογραφία τοῦ δι;), ιγ) Κυτέρου, ιδ) Σέρρας, ιε) ὁ Ἀμφιπόλεως, στ) Φιλίππων, ιζ) Νεαπόλεως, ιη) Δελβίου ιθ) Κίτρος. Ἡ σύγκρισις μαρτυρεῖ ὅτι ἐπῆλθε μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπαρχίας τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης μεταξὺ τῶν η' καὶ θ' αἰῶνος, περὶ τὰ τέλη τοῦ ὁποίου ἐμφανίζονται τινὲς τῶν ἐπισκοπῶν τῆς α' στήλης τοῦ ἀνωτέρω πίνακος. Ἐκ τῶν ιθ' τρεῖς μόνον, αἱ διὰ ἀραιῶν γραμμιάτων σημειούμεναι, διεσώθησαν, ἐξ ὧν ἡ μὲν α' ἐγένετο αὐτοκέφαλος ἀρχιεπὶς, ἡ β' εἶναι διπλογραφία, διότι ἐν τῷ ἰδίῳ τακτικῷ φέρεται ὡς μητρόπολις καὶ μόνον ἡ Κίτρος παρέμεινεν εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν. Αἱ λοιπαὶ ἐξηφανίσθησαν, διότι συνπερία τῶν ἐπιδρομῶν αἱ μὲν πεδιναὶ περιοχαὶ μερικῶς ἠρημώθησαν, ἐνῶ τὰ ὄχυσά παρέμειναν. Αἱ νέα λοιπὸν ἐπισκοπαὶ ὑπὸ τὴν Θεσσαλονίκην (ἴδε α' στήλην τοῦ πίνακος) ἥτοι αἱ β—ε. μαρτυροῦσι ἐκκλησιαστικὴν ἀναμορφώσιν τῆς περιοχῆς, ἔνεκα προηγηθείσης πολιτικῆς ἀναμορφώσεως. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται ὅτι ἡ νέα τάξις προκαθηδρίας τῶν θρόνων, ἡ θεμελιωθεῖσα μετὰ τὴν πρόχειρον καὶ αὐθαίρετον τοῦ Λέοντος Γ', δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν «τάξιν τῶν μητροπόλεων» κ.λπ., ἀλλὰ καὶ τὴν μείωσιν, κατὰ τὸ δυνατόν, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκοπῶν καὶ τὴν ἀνάδειξιν ἄλλων νέων αὐτοκεφάλων ἀρχιεπῶν (π.χ. ἐν Θράκῃ) καὶ ἐπισκοπῶν. Μόνον μία τούτων ἡ β' φέρει ξενικὸν ὄνομα. Ὁ Vasmer, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 177, διὰ τὸ ὄνομα Δρουγοβητίας ἐπ. καὶ τὸ Σαγουδάται λέγει ὅτι ἀποκλίνει νὰ θεωρήσῃ ἀμφότερα ὡς Τουρκοταταρικόν. Μήπως ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τοὺς Οὐγγυροὺς-Τούρκους; Ἴδε κατωτέρω σελ. 94 ὑποσημείωσις 1.

(1) H. Gelzer: ungedruckte und ungenügend κλπ.

τῶν Θρόνων τοῦ Οἰκουμενικοῦ, δι' αὐτὴν καὶ τὴν Κύπρον (1). Τὸ πρόβλημα τοῦτο γεννᾶται, ὄχι μόνον, διότι δὲν διασώζεται τὸ πρῶτον μέρος τοῦ τακτικοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὥστε νὰ ἴδωμεν ἐὰν περὶ τὸ 980 διετεθεῖτο *de jure*, ὅπερ εἶναι λίαν πιθανόν, καὶ ἐν τῇ ἰδιαιτέρα «τάξει», ἡ ἡμιαντόνομος ἀρχιεπισκοπὴ Βουλγαρίας (παρὰ Gelzer, *ungedruckte* σελ. 569) ἦτοί τῆς Δρίστρας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπήγοντο αἱ περιοχαὶ τῆς βορείως τοῦ Αἴμου κυρίως Βουλγαρίας (ἐνεκα τούτου εἶναι φρονῶ δεικναιολογημένη ἢ μὴ ἀναγραφὴ μητροπόλεως εἰς ἐπαρχίας «Βουλγαρίας» εἰς τὸ σωζόμενον δεύτερον μέρος), ἀλλὰ καὶ διότι συνέχεται πρὸς τὸ ζήτημα τῆς πρώτης ἰδρύσεως τῆς ἐπισκοπῆς Βαρδαριωτῶν Τούρκων. Φρονῶ λοιπόν. ὅτι εἶναι δεικναιολογημένη ἢ ἀποψις, ὅτι ἡ εἰρημένη ἐπισκοπὴ ἰδρύθη μεταξὺ 972—980, ἦτοί μετὰ τὴν σύνταξιν ἀναγραφῆς τοῦ Τσιμισκῆ καὶ πρὸ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Σαμουὴλ πρὸς τὰς νοτίως τῆς Πρέσπας περιοχάς. Διὰ τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς τὸ ἡμέτερον τακτικόν. Εὐρίσκομεν δὲ εὐλογον τοῦτο, διότι ὄχι μόνον μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Οὐγγρων-Τούρκων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μέσου Ἀξιοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν ἐτῶν 932—969 (2) πρέπει νὰ ἐξεχριστιανίσθησαν, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος εἰς τὸ β' σιγγίλιον, ὅπερ ὄσον οὐδεμία ἄλλη πηγὴ μαρτυρεῖ περὶ τῆς εὐρείας, ὅτι πέραν εὐμεγροῦς, πολιτικῆς του ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, καθορίζων, τὰ περὶ τῶν ὁρίων τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν (Βουλγαρίας) προσθέτει χαρακτηριστικῶς (*Byz. Zeit.* II σ, 46) «ταῦτα πάντα κατέ-

(1) Πρβλ. ἡμέτερας ἀνακινώσεως ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1943 τόμος 18ος σ. 135 ἐξ. καὶ 306 ἐξ.

(2) Ὁ Στ. Κυριακίδης εἰς τὰς Βυζαντινάς του μελέτας (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 516 ἐξ.) ἐξετάζων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν (Ἄννα Κομν. ἐκδ. Βόννης I, 199 καὶ II' 501. Κωδωνὸς Κουροπ. Βον. 38, 15, Διάταγμα Βασιλείου παρὰ Gelzer ἐν *Byz. Zeit.* 2, 58. Συνεχ. Βόννης 422, 20. 462, 19. 480, 13) τὸ θέμα τῶν λεγομένων Τούρκων ὀρθῶς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Βαρδαριῶται Τούρκοι ἦσαν Οὐγγροι ἐγκαταστάθεντες περὶ τὸν Βαρδάριον. Ἰδοῦ τί λέγει: «Εἰς τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους, ἦτοί ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν εἰσβολῆς (932) μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Νικηφόρου καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ρωμανοῦ ἢ τοῦ Νικηφόρου (σ. γρ. 959—69), ὅποτε ἀναφέρονται πολλοὶ τοιοῦτοι αἰχμάλωτοι, πρέπει νὰ τεθῆ ἢ περὶ τὸν Βαρδάριον καὶ ἐν τῇ Ἀχριδῶν (κατὰ Κυρ. ἐν τῷ ὁμωνύμῳ βυζαντινῷ θεματι ἐν τῇ Ροδόπη) ἐγκατάστασις τῶν Τούρκων τούτων, δηλαδὴ τῶν Οὐγγρων, γενομένη πιθανώτατα ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν βασιλέων εἰς τὰς μεθοριακὰς πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἐπαρχίας, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς φύλακες, πιθανῶς κλεισουρῶν, καθ' ὃν τρόπον ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ Β' εἶχεν ἐγκαταστήσει Σκλάβους εἰς τὰς Κλεισοῦρας τοῦ Στρυμόνος. Πάντως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ἡ ἐγκατάστασις ἦτο ἤδη συντελεσμένη. Ἡ παρὰ Rambaud *L'empire Grec au X siècle* σ. 222 πληροφορία καθ' ἣν κατ' ἀνόνημον νοτάριον τοῦ βασιλέως Βελα ἐγκατεστάθησαν περὶ τὸ 930 καὶ 940 Οὐγγροι, δηλαδὴ Τούρκοι εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπετέλεσαν τὸν πληθυσμὸν *Soba-Magyars*, συμπίπτει, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κυριακίδης (αὐτόθι σ. 519), πρὸς τὰς πληροφορίας τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν καὶ τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ.

χει τὸν αὐτὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον καὶ λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων καὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τούρκων, ὅσοι ἐντὸς τῶν Βουλγαρικῶν ὄρων εἰσί...». Εἶναι προφανές ὅτι τῷ 1018 ἦσαν ἤδη χριστιανοί, δι' ὃ καὶ ἐγένετο διαχωρισμὸς τῶν ἐντὸς τῆς «Βουλγαρίας», ἥτοι τῆς περιοχῆς ἐν ἣ ἔξουσίαζεν ὁ Ἄρχος Ἀχριδῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σαμουήλ, ἐπὶ τινὰ ἔως ἔτη, καὶ τῆς περιοχῆς ἐν ἣ διετηρήθη ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπισκοπῆς Βαρδαριωτῶν Τούρκων, τῆς ὑπαγομένης εἰς τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της μέχρι τοῦ ἰδ' αἰῶνος σταθερῶς.

Αἱ δύο λοιπὸν μαρτυριαὶ συνδυαζόμεναι καὶ συγκρινόμεναι πρὸς τὸ γεγονός τῆς μὴ ἀναγραφῆς τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς εἰς τὸ τακτικὸν τοῦ Τσιμισκῆ (ἐννοῶ τὸ ἀνέκδοτον τμήμα τοῦ κώδικος 1372 τῆς ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν) μᾶς δίδουν τὴν ἀνωτέρω ἀσφαλῆ χρονολογικὴν τοποθέτησιν πρὸ τοῦ 980, δεδομένου ὅτι δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ ἐξεδηλώθη τοιαύτη ἔκκλ. δραστηριότης μετὰ τὸ 98-05 μ. Χ., ὅτε ἤρχισαν αἱ πρὸς νότον τοῦ εἰς Βουλγαρίαν στερεωθέντος ἐπαναστατικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ Σαμουήλ. Ἄλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν καὶ εἰς τὴν περὶ Βερροίας παράγραφον. Τὸ ζήτημα εἶναι μήπως δύναται τις νὰ τοποθετήσῃ χρονολικῶς τὴν νέαν αὐτὴν δημιουργίαν ἐπισκοπῶν Θεσσαλονίκης ἔτη τινὰ πρὸ τοῦ 980. Τοῦτο φρονοῦμεν δυνατὸν νὰ στηριχθῆ ἐπὶ ἐνδείξεων τινων.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 932—969, κατὰ τὰς Βυζαντινὰς πηγὰς, αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Τούρκων (Οὐγγρων) κατέληξαν εἰς σύλληψιν αἰχμαλώτων καὶ τὴν περὶ τὸν Βαρδάρειον καὶ τὴν Ἀχριδῶν ἐγκατάστασιν αὐτῶν (1).

(Συνεχίζεται)

(1) Σχετικῶς πρὸς τὴν γεωγραφικὴν τοποθέτησιν τῶν Βαρδαριανῶν Τούρκων πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅσα λέγει ὁ Κυριακίδης (ἀνωτ. σ. 517), διότι ταῦτα βασίζονται καλῶς εἰς τὰς πηγὰς. Οἱ Τούρκοι οὗτοι κατόικουν περὶ τὸν Ἀξιόν· ποῦ ἀκριβῶς δὲν εἶναι γνωστόν. «Ἐχων ὑπ' ὄψει τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Βαρδαριῶται ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν βουλγαρικὴν περιοχὴν καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν, ἔτι δὲ καὶ τὸ κατόπιν μνημονευόμενον θέμα Βαρδαρίου, τὸ ὁποῖον ἐχορηγήθη εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἐνῶ ἡ Θεσσαλονίκη ἀπέβη εἰς τὸν Βανιφάτιον τὸν Μομφερατικὸν θὰ ἤμουν διατεθειμένους νὰ τοποθετήσω αὐτοὺς περὶ τὸν μέσον ροῦν τοῦ Ἀξιοῦ, συγκεκριμένως εἰς τὰς περὶ τὴν σημερινὴν Γευγελὴν ὄχθας τοῦ Βαρδαρίου. Εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Βαρδαριωτῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Πολυανῆς καὶ Βαρδαριωτῶν (Gelzer ungedruckte σ. 364) εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τὴν τουρκοκρατίας ὡς ἔδραν αὐτῆς τὴν Δοῦράνην, εὐρισκομένην εἰς τὸ ὄψος τῆς Γευγελῆς. Ἡ θέσις αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸ γεγονός τῆς παρουσίας τῶν Τούρκων τούτων ἐν Ἀχριδῶν. Ἡ ἐπισκοπὴ «Πολυανῆς» ἐμφανίζεται πρότερον μόνη (παρὰ Parthey σ. 250).